

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 11, Mart 2018, ss. 165-174.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 11, March 2018, pp. 165-174.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2018.90
Geliş Tarihi/Received: 13.02.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 08.03.2018

YENİDEN İŞLEVLENDİRME YOLUYLA KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI: BELGRAD VUK VE DOSITEJ MÜZESİ ÖRNEĞİ*

Adaptive Reuse as a Tool for the Protection of Cultural Heritage: A Case Study of Vuk and Dositej Museum in Belgrade

Evren DOĞAN**, Evinç DOĞAN***

Öz: 14. yy.dan 19. yy.a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Sırbistan'ın bugünkü başkenti Belgrad'da günümüzde de Osmanlı kültürünün izleri hâlâ canlılığını korumaktadır. Öte yanda gerek savaşlar gerekse sonraki yıllarda Batılı şehircilik anlayışının benimsenmiş olması nedeniyle özgün karakterini koruyarak bugüne kadar gelebilmiş, Osmanlı mimarisine sahip yapıların sayısı çok fazla değildir. Bu bağlamda, tipik bir eski Osmanlı konutunun ev sahipliği yaptığı Vuk ve Dositej Müzesi, önce Osmanlı defterdarının ikametgâhı, ardından yüksekokul (*lyceum*) olarak kullanılmış olması bakımından zaman içerisinde yüklendiği yeni işlevlerle varlığını devam ettirmiş bir kültürel miras örneğidir. Sırp kültürünün çok önemli figürlerinden, ilk Millî Eğitim Bakanı Dositej Obradovic, dönemin en önemli yükseköğrenim kurumu olan bu okulda öğretmenlik yapmış, Sırp dili reformunu gerçekleştiren Vuk Karadžić ise Obradovic'in öğrencisi olarak bu okulda öğrenim görmüştür. Giriş katı Obradovic'e, üst katı ise Karadžić'e adanmış olan iki katlı müze, Sırp ve Osmanlı kültürlerinin gelecek nesillere aktarılmasına önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, örnek olay (durum) çalışması yoluyla Vuk ve Dositej Müzesi örneği üzerinden, Müze'nin tarihi boyunca Osmanlı ve Sırp kültürlerindeki etkileşim ve değişimleri göstermektir. Araştırmanın sonuçları mevcut yapı stoklarına yeni işlevler kazandırmanın kültürel mirası korumanın etkili bir yolu olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden İşlevlendirme, Kültürel Miras, Vuk ve Dositej Müzesi, Osmanlı Kültürü, Sırp Kültürü, Kültürel Bellek

Abstract: Being under the rulership of Ottoman Empire from 14th until 19th century, the tracks of Ottoman culture are still visible today in Belgrade, the capital of Serbia. On the other hand, the number of preserved structures that feature authentic Ottoman architecture is not significant because of wars, as well as the adoption of a western urbanism approach in the later years. In this context, hosted in a typical old Ottoman house, Vuk and Dositej Museum is an example of cultural heritage which sustained its existence until today with various functions in the course of time, first being the residence of the Ottoman provincial treasurer and then as a Higher School (*Lyceum*). Being two of the most important figures of Serbian culture, the first Ministry of Education of Serbia Dositej Obradović lectured at this institution which had the highest rank at that time, whereas Vuk Karadžić, the reformer of modern Serbian language had taken education here as a student of Obradović. The two-storey Museum, dedicated to the works of Obradović and Karadžić, plays an important role in transferring the Serbian and Ottoman cultures to the next generations. Accordingly, the aim of this study is to demonstrate the changes and interactions in the Ottoman and Serbian cultures throughout the history in the case of Vuk and Dositej Museum. The results of the research reveal that adaptive reuse of existing building stocks stands out as an efficient tool for the conservation of cultural heritage.

Keywords: Adaptive Reuse, Cultural Heritage, Vuk and Dositej Museum, Ottoman Culture, Serbian Culture, Cultural Memory

* Bu makale Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Kültürel Çalışmalar Doktora Programı çerçevesinde "Balkanlar'da İslam Medeniyetleri ve Kültürü" dersinin gereği olarak hazırlanmıştır. Yazarlar yardımları ve desteği için Prof. Dr. Ema Miljković'e teşekkür eder.

** (Bilim Uzmanı), Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Kültürel Çalışmalar Bölümü, Belgrad/Sırbistan, e-mail: edogan@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0003-0811-9797

*** (Dr.), Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Antalya/Türkiye, e-mail: evincdogan@akdeniz.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-4874-7341

Giriş

Belgrad'ın tarihî kent merkezinde bulunan Vuk ve Dositej Müzesi, kurulduğundan bu yana farklı işlevler üstlenerek tarihe tanıklık etmiştir. Osmanlı Defterdarının ikametgâhı, Fransız Konsolosluğu, yüksekokul (*lyceum*), bir tüccarın konutu ve son olarak da müze olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle ikili fonksiyona sahip bir kültürel miras özelliğindedir. Bir yanda Sırp dili, kültürü ve tarih yazımına öncülük etmiş olan Dositej Obradović ve Vuk Karadžić'in eserlerinin sergilendiği ve Sırp kültürünü belleklerde canlandıran bir müze, diğer yanda 18. yy. ortalarına tarihlenen ve Belgrad'da korunmuş durumdaki en eski "oryantal" üsluplu konut olma özelliğiyle Osmanlı mimarisini temsil eden bir kültürel anıt olma özelliğini taşımaktadır.¹

Roter Blagojevic, Belgrad'ı kendine has ve oryantal üsluptaki tablo gibi yapıtlarında, 18. yy.ın müreffeh bir Türk ticaret kenti olarak betimlemektedir.² Ne var ki, savaşlar ve Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorlukları arasında gidip gelen yönetim değişiklikleri güvenliği tehdit etmiş ve yıkım getirmiştir.³ Osmanlı İmparatorluğu'nun "dünyaya hâkim olma" amacı güden genişleme stratejisi sonucunda, Osmanlılar 17. yy. sonlarında Viyana'yı ikinci kez kuşatmışlardır. Ancak kuşatma 1699'da Karlofça'da (Sr. *Sremski Karlovci*) imzalanan antlaşma ile sonuçlanmıştır. Osmanlı bu antlaşma ile Orta Avrupa'da önemli toprakları kaybetmekle kalmamış, "yenilmez" unvanını da yitirmiştir.⁴ Kafadar Osmanlı'nın çöküşünü konu aldığı çalışmasında 1715-1718 yılları arasında Avusturyalılar ile bir savaş daha olduğuna işaret etmektedir.⁵ Ancak Pasarofça Antlaşması (Sr. *Požarevac*) ile Osmanlılar Belgrad dâhil olmak üzere daha fazla toprak kaybetmiş ve bunun sonucunda Sırp'ların batıya, Türklerin ise doğuya doğru kitlesel olarak göç etmesiyle şehirlerin ve bölgelerin demografik yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Fakat 1739'da Osmanlılar Belgrad'ı geri alarak Avusturyalıları Sava Nehri'nin ötesine geçmeye zorlamıştır.

19. yy.da yaşanan önemli olaylar arasında Birinci Sırp Ayaklanması (1804-1813), İkinci Sırp Ayaklanması (1815), hatt-ı şerifler vasıtasıyla elde edilen özerklik (1830 ve 1833), feodalitenin yıkılarak 1878 tarihli Berlin Kongresi ile Sırp Prensligi'nin bağımsız olması sayılabilir.⁶ Bununla birlikte, 19. yy.da Batı'ya olan eğilim sonucunda Osmanlı mimarisi itibarını kaybetmiş ve harap duruma düşmüştür.⁷ Blagojevic, Belgrad'ın düzenli bir şehir planına kavuşması için Dositej Yüksek Okulu'nda profesör olan ve aynı zamanda Sırbistan'ın ilk şehircisi unvanına sahip Emilijan Josimović'in çalışmalar başlattığını ve bu sayede Belgrad'ın planlı bir Avrupa kentin olma yolunda değişim gösterdiğini belirtmektedir.⁸ Her ne kadar bağımsız Sırbistan için yeni kamusal ve sosyal alanlar yaratmak amacıyla Osmanlı kent kimliğini ve yapısını radikal bir şekilde silmek niyetinde olsa da, Josimović tarihten izler bırakmıştır. Bugüne kadar gelebilmiş yapılar arasındaki Vuk ve Dositej Müzesi'ne ev sahipliği yapan bina, 1979 yılında olağanüstü öneme sahip anıt olarak tescillenmiştir.⁹

Miras yapılarının korunması aynı zamanda kültürel belleğin canlı tutulması açısından önemlidir. Kültürel belleğin bir kurum olduğunu ifade eden Assmann (2008) toplumlar ve grupların anımsatıcı olarak anıtlar, müzeler, kütüphaneler, arşivler ve diğer belleksel kurumlar

¹ Ljiljana Čubrić, *The Museum of Vuk and Dositej* (Museum Guide), Maja Dedović (Çevir). National Museum, Belgrad, t.y.

² Mirjana Roter Blagojevic, "Odjeci Baroka u Arhitekturi Beograda", *Kulturna Istorija Beograda XII Vek* (Nikola Samardzic, Radovan Samardzic, Mirjana Roter Blagojevic, M.). HESPERIAedu, Beograd 2014.

³ M. Roter Blagojevic, *age*.

⁴ Cemal Kafadar, "Osmanlı'nın Çöküşü Meselesi", 2007, https://www.academia.edu/4914647/Cemal_Kafadar_The_Question_of_Ottoman_Decline_Osmanlinin_Cokusu_Meselesi_ARTICLE_from_English_to_Turkish_2007 Erişim: 07.12.2017.

⁵ C. Kafadar, *agm*.

⁶ L. Čubrić, "The Museum of..."

⁷ Ljiljana Blagojevic, "Urban Regularization of Belgrade, 1867: Trace vs. Erasure", *SAJ_2009_1*, s. 27-44.

⁸ L. Blagojevic, *agm*.

⁹ Službeni Glasnik SRS 14/79. ODLUKU O UTVRĐIVANJU NEPOKRETNIH KULTURNIH DOBARA OD IZUZETNOG ZNAČAJA I OD VELIKOG ZNAČAJA.

gibi dışsal sembollere ihtiyaç duyduğunu öne sürmektedir.¹⁰ Pierre Nora ise bu kurumların gerek müzeler, arşivler mezarlar, anıtlar gibi somut şekillerde gerekse kutlamalar, yıldönümleri, gösteriler gibi soyut şekillerde var olduğunu belirtir: Bir toplumun ritüellerinde iz bırakan her şey bellek mekânlarıdır (“lieux de mémoire”).¹¹ Madanipour, modernleşme ve dönüşüm sürecinde radikal değişime uğrayan yerlerde, insanlar ve mekânlar arasındaki bağların zayıfladığını, bu sürecin bellek ve kimliklere meydan okuduğunu ileri sürmektedir.¹² Ne var ki, yapılar fiziksel olarak ömrünün sonuna gelmeden çok daha önce metruk duruma düşmektedir. Böyle binaların, özellikle de kültürel öneme sahip olanların rehabilitasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi sayesinde kentin kültürel dokusuna katkıda bulunmak ve geçmişten geleceğe belleği aktarmak mümkün olabilmektedir. Bu sayede sadece binanın kendisi değil aynı zamanda simgelediği değerlerin de devamlılığı sağlanabilecektir. Bunun yanı sıra, metruk hâle gelen binaların yeniden işlevlendirilmek yerine genellikle ekonomik nedenlerle yıkılması tercih edilse de, yeniden işlevlendirilen binalar gerek sağlayacakları yeni iş olanakları ve parasal gelirler, gerekse faaliyetleri ile ekonomik canlanmaya katkıda bulunabilir. Günümüzde yeniden işlevlendirme sadece kültürel mirasın korunması için değil, ayrıca kentlerin sosyoekonomik sistemlerini bir bütün olarak üst seviyeye taşıyabilmek bakımından önemli bir strateji ve ulusal bir konu olarak kabul edilmektedir.¹³

Bu bağlamda, çalışmanın ilk kısmında “yeniden işlevlendirme” kavramı tanımlanmış ve kültürel mirasın korunması açısından nasıl faydalı olacağı tartışılmıştır. İkinci kısımda ise müze işlevini üstlenen binanın önemi ve tarihi mimari özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Üçüncü kısım, Dositej Obradović and Vuk Karadžić’in başarıları ve Sırp kültürünün gelişiminde oynadıkları rollere ilişkin bilgiler sunmaktadır.

1. Yeniden işlevlendirme ve kültürel mirası koruma

Kentsel büyüme, savaşlar, sanayisizleşme gibi pek çok farklı etmenlere bağlı olarak bir bina ömrünü tamamlamadan terk edilmiş ve köhnemiş olabilir. Eyüce ve Eyüce yapı formlarında fiziksel, işlevsel ve ekonomik olmak üzere üç çeşit eskime olduğuna işaret etmektedir.¹⁴ Bunlar arasında en az tehlikeli olanı fizikseldir çünkü bütçe desteğiyle kolaylıkla tamir edilerek esas hâline getirilebilir. Öte yandan işlevsel ve ekonomik eskime kent dokusunda meydana gelen değişiklikler ve birçok kent açısından hepsinden daha tehlikeli olan tarihsel katmanların yok olması yanında arazi kullanımı açısından önüne geçilemez dönüşümlere sebep olabilir.¹⁵ Bu tür yapılar ya yıkılmakta ya da yerlerine modern yapılar yapılarak yeni işlevlerle hayatlarına devam etmektedirler.

Meriam-Webster, sözlüğünde tanımlandığı şekilde, önceden var olan yapıların yenilenmesi veya yeni işlevler kazanarak yeniden kullanımı ile ilgili süreçler yeniden işlevlendirme olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ İşlev en çok göze çarpan değişikliktir, ancak

¹⁰ Jan Assmann, *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Erl, A. ve Nünning, A. (Eds). Walter de Gruyter: Berlin and New York 2008, s. 109-118.

¹¹ Pierre Nora, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations* No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), s. 7-24.

¹² Ali Madanipour, “Memory, Identity and Change”. ICONARCH III. International Congress of Architecture. Memory of Place in Architecture and Planning International Congress. *Proceedings Book*, Volume 1. (Pp. 5-8). 11-13 MAY 2017. Selçuk University Süleyman Demirel Cultural Center, Konya, s. 7.

¹³ Bie Plevoets ve Koenraad Van Cleempoel. “Adaptive reuse as a strategy towards conservation of cultural heritage: a literature review. Structural Repairs and Maintenance of Heritage Architecture” XII. *WIT Transactions on The Built Environment*, Vol 118, pp. 155-164. (on-line) www.witpress.com, ISSN 1743-3509 doi:10.2495/STR110131, 2011.

¹⁴ Özen Eyüce ve Ahmet Eyüce, “Design Education for Adaptive Reuse”. *International Journal of Architectural Research* (Archnet-IJAR), 4(2-3), 419-428, 2010, s. 420.

¹⁵ Ö. Eyüce ve A. Eyüce, agm.

¹⁶ Meriam-Webster dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/adaptive%20reuse> Erişim: 10.12.2017.

sirkülasyon rotası, oryantasyon, mekânlar arasındaki ilişki, eklemeler yapılması ve bazı alanların yıkılması gibi alanlarda başka türlü değişiklikler de yapılabilir.¹⁷

Kentteki mevcut yapı stokunun ilk yapım amacı dışında başka amaçlarla kullanımı, örneğin konut yapısını ofis kullanımına dönüştürmek ve yeni işlevler önermek yeni bir pratik değildir. Bununla birlikte bir kavram olarak yeniden işlevlendirmenin geçmişi 19. yy.a dayanmaktadır. Viollet-le-Duc, “bir yapıyı korumanın en iyi yolu ona bir işlev bulmak ve bu işlevin gereklerini öyle karşılamaktır ki yapıda bundan başka değişiklik yapmaya ihtiyaç kalmassın” demiştir.¹⁸ Buna bağlı olarak, yeniden işlevlendirme sayesinde kullanıma kazandırılan yapılar, işlevsiz olanlarla karşılaştırıldığında daha bakımlıdır. Bu bağlamda, yeniden işlevlendirme, işlevsiz hâle geldiğinde zamanla çürümeye başlayan ve hatta yıkılan miras yapılarının bakımını temin eder.

Bununla beraber, bir yapının yıkılması çok daha fazla zaman ve yatırım gerektirdiğinden yeniden işlevlendirmenin düşük maliyetli ve enerji tasarruflu bir araç olduğu söylenebilir. Langston, çoğu elemanın yapı içinde mevcut durumda olduğuna dikkat çekerek bu elemanların ve yapının sahip olduğu gömülü enerjinin korunacağı ve ayrıca yıkımın sebep olacağı sarfiyatın önüne geçerek çevreye etkisinin olumlu olacağını ifade etmektedir.¹⁹

Sosyal faydaların üzerinde duran Langston eski yapıların yansıttığı karakterin toplumun kültürüne ve geçmişinin korunması yönünden katkı yaptığını ifade etmektedir.²⁰ Bu yapıların asıl kültürel miras özellikleri toplumsal belleğin korunması açısından önemli rol oynayabilirler. Madanipour toplumsal belleğin kolektif bir biçimde deneyimlediğimiz şeyler ve mekânlar aracılığıyla aktarıldığından bahsetmektedir.²¹ Yapılı çevre, belleğin sürdürülmesi ve geçmişle olan köprülerin yıkılmaması açısından önemli anıtlardan önemli nesnelere ve onların somut varlığı ile onlara ilişkin olayların görüntülerine kadar kolektif deneyimin bir ürünüdür.²² Ona göre toplumsal belleğin yitimi, bir grubu oluşturan parçaların çözülmesi ve grubun kendine yabancılaşması ile sonuçlanan bir grup veya toplum bilincinin yitimi anlamına gelmektedir. Buna göre, miras yapılarının yıkımı toplumsal belleğin ortadan kaldırılmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu yıkımların ve toplumsal belleğin kaybının önüne geçebilmek için yeniden işlevlendirme geçerli bir strateji/yaklaşımdır denilebilir.²³

Tarihsel olarak önem arz eden yapılar somut kültürel miras örnekleridir. Ancak aynı zamanda toplumun sosyokültürel değerlerini yansıtan somut olmayan kültürel miras örnekleri olarak da düşünülebilirler. Buna bağlı olarak, bu tip yapılara yeniden işlev önermek toplumsal belleğe farklı katmanlar ekleyerek gelecek nesillere ve kültürel değerlere katkıda bulunacaktır.

2. Vuk ve Dositej Müzesi'nin Tarihçesi ve Mimarisi

Müze, Belgrad'ın en eski kısımlarından birinde yer alan Gospodar Jevremova ve Višnjićeva sokaklarının kesişiminde bulunmaktadır. Yakınında bulunan Bayraklı Camii ve Şeyh Mustafa Türbesi ile birlikte Belgrad'daki Türk hâkimiyetinin uzun geçmişine tanıklık etmekte ve mimari üslubuyla yapıldığı dönemi temsil etmektedir.²⁴

¹⁷ Graeme Brooker ve Sally Stone, *Re-readings. Interior architecture and the design principles of remodelling existing buildings*. RIBA Enterprises, London 2004.

¹⁸ B.Plevoets ve K. Van Cleempoel. “Adaptive reuse as ...”, s. 156.

¹⁹ Craig Langston, *The Sustainability Implications of Building Adaptive Reuse*, 2008, Retrieved from http://epublicati.ons.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=sustainable_development Erişim: 10.12.2017.

²⁰ C. Langston. agm.

²¹ Ali Madanipour, “Memory, Identity,...”, s. 5.

²² A. Madanipour. agm.

²³ Ö. Eyüce ve A. Eyüce “Design Education...”

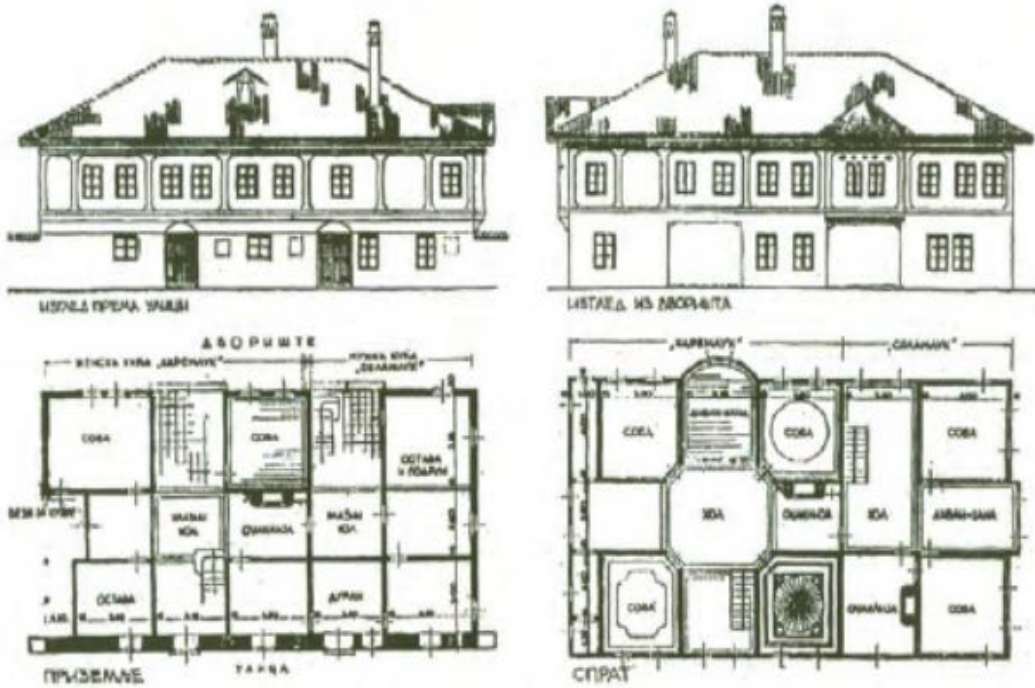
²⁴ L. Čubrić, “*The Museum of ...*”

1739'dan kısa bir süre sonra Reisülküttap Hacı Mustafa tarafından imar edilen yapı, kentin aşağı kısmındaki yeni binaya taşınana kadar Defterdar tarafından kullanılmıştır.²⁵ Balkanlar'daki yerel mimari üslubunu yansıtan yapı, o dönemde Zeyrek olarak anılan bölgede nadir görülen iki katlı yapılardan biri olması yanında gösterişli bir binaydı denilebilir.²⁶

Đurić-Zamolo yapısını şöyle betimlemektedir:

"Meyve bahçesi içerisinde yer alan yapı, zemin kat ve üst kat olmak üzere iki katlıdır. Üst kattaki cumbalar cepheyi ortalamaktadır ve beşik çatı ile örtülmüştür. Üst kati, zemin kat cephesini Gospodar Jevremova boyunca takip etmektedir. Binanın temeli esas olarak tek bir çatı örtüsü altında eyvan ve divanhane ile birlikte yarı müstakil konut çözümüne yönelik tasarlanmıştır. Her iki kısmın kapladığı alan ve odaların sayısı farklılık göstermektedir. Haremlik, selamlık kısmına göre daha geniştir ve daha fazla sayıda odaya sahiptir. Her iki kısımda da merdivenler eyvanda bulunmaktadır. Selamlık kısmında, eyvan sokaktan divanhaneye açılmaktadır ve sokak tarafına bakan iki odaya ve ocaklık kısmına bağlanmaktadır. Haremlik kısmında, merkezi olarak konumlanan divanhane iç bahçeye bakmaktadır ve dört odadan oluşan iki ek yapı ile birlikte bir ocaklık ve iki sandık odası bulunmaktadır. Zemin katta muhtemelen evin gereksinimleri için atölye ve muhtelif depo alanlarından oluşan iki oda bulunmaktadır. Çatı örtüsü kiremit kaplamadır ve oryantal mimari üslubun tipik bir örneği olarak uzun saçaklıdır. Bina cephesinde yer alan çelenk ve kabartma sütunlar, binanın restorasyonu sırasında yapılmış olabilir ve Batı etkisini gözler önüne sermektedir Zemin katta değişiklikler meydana gelmiştir, bu yüzden özgün hâlini tahmin etmek güçtür. Örneğin, 1948'de Gospodar Jevremova sokağına bakan cephe restorasyonu sırasında farklı dönemlere tarihlenen farklı biçimlerde pencereler olduğu ortaya konulmuştur. Temel ölçüler yaklaşık olarak 20.0 x 11.0 m.dir. Bina, tuğla ve kireç taşı ile örülmüş ahşap çatıya sahiptir."²⁷

Binanın dışarıdan görünümü ve iç mekân planı Figür 1'de gösterilmiştir:

Figür 1. Binanın dış cephesi ve iç mekân planı²⁸

²⁵ Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521–1867 Arhitektonsko- Urbanistička Studija*, Muzej Grada Beograda 1977.

²⁶ L. Čubrić, "The Museum of ..."

²⁷ D.Đurić-Zamolo, "Beograd kao orijentalna..." s. 143.

²⁸ L. Čubrić, "The Museum of ..."

18. yy. sonlarına doğru, Napoleon Bonaparte yönetimi altında bina Fransız Konsoloslugu olarak hizmet vermiştir. O dönemde hiçbir Avrupa devleti Osmanlı İmparatorluğu'nda konsolosluk binasına sahip değildi.²⁹

Aynı zamanda yapıya Dositej Müzesi denilmektedir, çünkü Sırbistan'daki ilk yükseköğrenim kurumu olarak sayılan Dositej Obradović'in kurucusu olduğu yüksekokul bu binada hizmet vermiştir. 1806'da Birinci Sırp Ayaklanması sırasında Belgrad Türklere karşı bağımsızlığını kazanınca, Dositej ile birlikte dönemin ileri derecede eğitilmiş şahıslarından sayılan Ivan Jugović bir yüksekokul (great school) kurulması fikrini ortaya attı.³⁰ Müze kataloğundaki bilgilere göre, 1808'de müzenin karşısındaki küçük bir binada faaliyete başladı. Bu bina hâlen ayakta olmasına rağmen, o dönemde bile öğrenciler için yetersizdi ve bugün müze olarak kullanılan binaya taşındı. Danıştay onarım görmesine karar verdi. Lazar Arsenijević Batalaka, Sırp Ayaklanmaları boyunca yapının "özgün cephe tasarımını koruduğunu" ileri sürmüştür.³¹ İlkokul kısmına ait üç sınıf zemin kattadır, üst kattaki odalardan üçü okula, geriye kalan iki oda ise profesörlere verilmiştir. Öğrenci sayısı arttığından, 1809'da daha büyük bir oda eklenmiştir. Yan cepheye eklenen bu oda günümüze kadar korunmuştur. Yüksekokul bu binada iki jenerasyona eğitim vermiş ve 2 Ağustos 1813'te faaliyete son vermiştir. Öğrencileri arasında Sırp dilinde reform yapan Vuk Stefanovic Karadžić ve ayaklanmanın lideri Karadjordje'nin en büyük oğlu bulunmaktadır.³² Ayaklanmanın başarısız olmasıyla, bu tür yeni kurumlar yok olmuştur.³³

Osmanlılar Belgrad'a geri döndüğünde binayı istimlak etmiştir. Daha sonra tüccar Kutula binayı Türklere almış ve kendi soyundan gelenlere miras bırakmıştır. O dönemde, Kutula ailesinin binada düzenlediği şölen ve ziyafetlere aralarında Branislav Nušić'in de olduğu saygın kişiler katılmaktadır.³⁴ Sonrasında bina tekrar el değiştirmiş ve Sremlı kahraman Kir Geresa ve bir tüccar olan Andreja Dada gibi kimselere geçmiştir.³⁵

II. Dünya Savaşı sonrasında bina onarılarak 1949'da kurulan ve 1979'da Millî Müze'nin bir parçası hâline gelen Vuk ve Dositej Müzesi'nin kullanımına sunulmuştur.³⁶

Kültürel miras alanında koruma, sergi ve iletişim konusunda modern müzecilik standartlarının uygulanması ve bina yapısının onarımı amacıyla müze 2011 yılında restorasyon ve adaptasyon sürecine girmiştir.³⁷

Aslına bakılırsa, Vuk Karadžić'in kişisel ve ailesine ait eşyaları kızı olan ve 19. yy. dönemi Sırp sanat tarihinde ikinci kadın ressamı olarak anılan Mina Vukomanovic tarafından Sırbistan Krallığı'na bağışlanmıştır. Millî Müze'nin bütüncül bir katalog eşliğinde sahip olduğu ilk sabit koleksiyonu 1900'de Mihajlo Valtrović'in hazırladığı Vuk Stefanović Karadžić'in vasiyetiyle bırakılan objelerin tasviridir. Vuk'un vasiyeti ilk olarak Vuk'un Hatıra Odası'nda ve daha sonra Vuk'un vasiyetinin bir parçası olarak Tarih Bölümü'nün bir kısmında sergilenmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Belgrad'daki Avusturya işgali sırasında özellikle eşyalar kaybolmuştur ya da yok edilmiştir. Bugün koleksiyonda Vuk Karadžić'in kişisel ve ailesine ait eşyalar, portreler

²⁹ L. Čubrić, *age*.

³⁰ L. Čubrić, *age*.

³¹ Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, Katalog Nepokretnih Kulturnih Dobra Na Području Grada Beograda. Dositejev Licej, 2010. http://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/stari_grad/dositejev_licej.html Erişim: 03.12.2017.

³² Bojan Cvejić, "Najstarija zgrada sa početka 18. Veka", *Danas*, 16 Ağustos 2016. http://www.danas.rs/beograd.39.html?news_id=323903&vetitle=Najstarija%20zgrada%20sa%20po%C4%8Detka%2018.%20veka Erişim: 03.12.2017.

³³ Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, "Katalog Nepokretnih..."

³⁴ B.Cvejić, "Najstarija zgrada..."

³⁵ D.Đurić-Zamolo, "Beograd kao orijentalna..."

³⁶ National Museum, "The Museum of Vuk and Dositej", 2017 <http://www.narodnimuzej.rs/en/about-the-museum/locations-of-the-national-museum/museum-of-vuk-and-dositej/> Erişim: 07.12.2017.

³⁷ National Museum, agm.

ve sanat eserleri, kitaplarının birinci basımları ve çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır.³⁸ Sergilenen eserler arasında Vuk'un Jena Üniversitesinden aldığı onursal doktora diploması, Osmanlı millî giyim kuşamının bir parçası olan Vuk'un fesi, Sırbistan'da ilk diplomatik yazışma örneği olarak Kabul edilen Vuk'un Prens Miloš'a yazdığı Nisan 1832 tarihli mektubun kopyası, 19. yy.ın önemli dilbilimcilerinden Jacob Grimm'in önsöz yazdığı ve Almanca yayımlanan Vuk'un ilk Sırp dili konusunda dilbilgisi kitabı ve Yeni Ahit'in 1847'ye tarihlenen Sırpça konuşma diline uyarlanması ki sonuncusu konuşma dilinin edebiyata uyarlanması konusunda Vuk'un başarıları arasındadır.

Müze'ye ilk olarak Vuk Karadžić'in isminin verilmesinin nedeni Dositej Obradović'in hayatı ve eserleri ile ilgili bölümün sonradan tamamlanmış olmasıdır.³⁹ Dositej Obradović'in müzede sergilenen hatıratı kişisel eşyalarını kapsamamaktadır, çünkü bunlar 1813'te çıkan yangında yok olmuştur. Bu nedenle müzede Dositej ile ilişkili sergilenen eserler arasında tablolar, arşiv belgeleri, Dositej'in yazışmaları ve eserlerinin birinci basımları bulunmaktadır.⁴⁰ Bunlara örnek olarak, Dositej'in Hopovo Manastırı'nda genç bir keşiş iken okuduğu özgün kayıt şeklindeki Aziz John Chrysostom'un söylevi, Dositej'in Sırp Senatosu - İdari Konsül ile yazışmaları (Praviteljstvujušči sovjet serbski), Život i priključenija –Hayatı ve Maceraları, ve Haralampije'ye Mektup, Dositej'in Sırp ana dilinde ilk eseri, Sırbistan'ın Kurtuluşu için Manzume ve 1764'te yayımlanan ve Dositej'in selefi olarak konuşma dilinin edebi dile entegre edilmesi için çalışmaları bulunan Zaharuje Orfelin'in yazarlık yaptığı ilk Sırp dergisi Sırp Slovenleri dergisi sayılabilir.

Müze'nin ehemmiyeti bu iki önemli şahsiyetinin kişisel eşyalarını sergilemesi kadar Osmanlı ve Sırp tarihine ışık tutmasında yatmaktadır. Zemin kattaki ilk odada dünyada ve Sırbistan'da meydana gelmiş önemli olaylara ilişkin karşılaştırmalı ve kronolojik olarak bilgiler sunulmaktadır. İkinci odada ise Birinci Sırp Ayaklanması sonrasındaki ilk barış dönemini yansıtan Yüksekokul'un eğitim alanındaki etkisi gözler önüne serilmektedir. Müzenin geriye kalan kısımları Vuk ve Dositej'in eserlerine ayrılmıştır ve hayatı ve başarıları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Aşağıda, müze'ye ismini veren bu iki önemli şahsiyet hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

3. Dositej Obradović ve Aydınlanma

Dositej Obradović konuşma dilini ilk kullanan Sırp yazar, ilk millî öğretmen ve Sırp eğitim sisteminin yaratıcısı ve daha çok yavaş yavaş gelişmekte olan burjuva diye nitelenen ilk okur kesiminin yaratıcısı olarak bilinmektedir.⁴¹ Ortodoks bir keşiş iken (1757–1760), hayatına isyancı bir keşiş olarak devam etti ve Habsburg ile Venedik bölgelerini içine alan Ortodoks Milletler Topluluğu'nu dolaştı (1760–1771).⁴² Dositej, 1780'lerde Almanya'da üniversite eğitimi gördükten sonra Karadörde'nin daveti üzerine Sırbistan'a dönerek Yüksek Okul'u kurdu.

18. yy. ortalarında Sırp'lar arasında iki paralel dil konuşulmaktaydı: Rusça-Slavca ve Slavca-Sırpça.⁴³ Bununla birlikte Dositej'in ilk kitabı ve aynı zamanda konuşma dilinde yazılan ilk Sırpça kitap olan Hayatı ve Maceraları (Život i priključenija) 1783'te Leipzig'te yayımlandı. Hayatının bir kısmını anlattığı bu kitap, Sırp edebiyatı ve aydınlanmasının başlangıcı olarak kabul edilir. Haralampi'ye Mektup eserinde ise konuşma dilinde yazma amacını şöyle açıklamıştır:

³⁸ National Museum, agm.

³⁹ B. Cvejić, "Najstarija zgrada..."

⁴⁰ National Museum, "The Museum of Vuk and Dositej..."

⁴¹ L. Čubrić, "The Museum of ..."

⁴² Slobodan G. Markovic, "Dositej Obradović. The man who introduced modernity to the Serbs". *The South Slav Journal* (London), vol. 30, No. 3-4 (117-118), pp. 5-27, Autumn 2011, s. 8.

⁴³ S. G. Markovic, agm.

Kitabım saf Sırpça dilinde yazılacaktır... İnsanların ne diyeceğini biliyorum... Yanıtım şu olacak: bir ulusun on bini içinde ancak bir kişinin tamamen anlayacağı, üstelik ne annemin ne kız kardeşlerimin bilmediği bir dilde yazmanın ne yararı var.⁴⁴

Ocak 1811’de, ölümünden hemen önce, Karadörde’nin emriyle Sırbistan’ın ilk Millî Eğitim Bakanı olarak atanmıştır.⁴⁵ Markovic Dositej için seyahatleri, eserleri ve Sırp Devrimi’ne açık desteği ile modern Avrupa kültürü ve ana akım Sırp entelijansiyası arasında bir köprü olduğunu söylemiştir.⁴⁶

4. Vuk Karadžić ve Reformlar

Vuk Karadžić, Sırp dilinde yaptığı reformlar yanında dilbilimci, tarihçi ve Dositej’den sonra günlük konuşma dilinin edebi dile entegre edilmesi için uğraş veren bir bilim insanı olarak ün kazanmıştır.

Vuk Karadžić zamanında, halk dilinin dilbilimsel bir yapı olarak bir toplumda, akademik ve edebi eserler ya da yabancı dilden çeviriler için resmi bir iletişim aracı olamayacağı konusunda yaygın bir görüş vardı.⁴⁷ Ayrıca, Radic (2015) Sırp alfabesinde yaklaşık yirmi harfin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Buna göre, başlangıçtan beri, Vuk Karadžić’in dilbilimsel çalışmaları Sırp dilinin millî olarak kendilerini olumlamalarına odaklanmış ve elli yıl boyunca millî kültürün yaratılması, Sırp halkının alfabe reformu yoluyla özgür gelişimi, yazım ve yazın alanlarının önünü açmıştır.⁴⁸

Vuk Karadžić’in bir diğer uğraşı Sırp halk şarkıları ve şiirlerini derlemek olmuştur. Tarihi temalar ve motiflerle bezeli bu folklorun, Sırp Millî kimliğinin en somut örneği ve Sırp toplumu için tarihi belleğin vasisi olduğunu bize göstermiştir.⁴⁹

Vuk, *Mala Prostonarodna Slaveno-Serbska Pjesnarica* başlıklı ilk şiir koleksiyonunu 1814’te yayımlamıştır. Bunun ardından 1818’de Almanca ve Latince açıklamalı Sırpça Sözlük’ün birinci basımı olan *Pismenica Serbskoga Jezika* gelmiştir.⁵⁰

Vuk, tüm Avrupa’da tanınan ve Berlin, Viyana ve Saint Petersburg bilimsel akademilerine üye seçilen, Jena Üniversitesi’nden onursal doktora unvanı dâhil olmak üzere farklı derecelerde diploması bulunan bir kişidir.⁵¹

Sonuç

Yukarıda özetlendiği şekilde, ister yeniden işlevlendirmeye yönelik bilinçli bir uygulama, ister mevcut yapı stokunun farklı amaçlar için kullanıma sunulması olsun, yapılara yeni işlevler önermek ömürlerini uzatmakta ve yıkıma karşı dayanmalarına yardımcı olmaktadır. Varlıklarını sürdürmeleri çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmanın yanında, yeni işlevin esas kullanımıyla bir ilgisi olmasa bile kolektif belleğin canlı tutulmasını temin etmektedir.

Öte yanda, kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümler, yeni planlama ve yapı mevzuatları bir yapının yeniden işlevlendirilmesinde kısıtlamalara neden olabilmektedir. Yeni işlevin ruhsatlandırılmasında başvuru mercilerinin çeşitliliği ve bürokratik süreçler karmaşık bir yapı ortaya koymakta ve uygulamalarda gecikmelere yol açmaktadır. Ayrıca, belirlenen yeni işlevin binanın tarihsel önemine uygun olmaması kimlik ve yer duygusunun kaybolmasına yol açabilir.

⁴⁴ L. Čubrić, “The Museum of ...”

⁴⁵ L. Čubrić, *age*.

⁴⁶ S. G. Markovic, “Dositej Obradović...”, s. 8.

⁴⁷ Prvoslav Radić, “The Language Reform of Vuk Stefanović Karadžić and the National Question Among the Serbs”, филолог часопис за језик и књижевност културу- VI 2015/11 S. 46-55 универзитет у у бањој луци филолишки факултет

⁴⁸ L. Čubrić, “The Museum of ...”

⁴⁹ P. Radić, “The Language Reform...”, s. 49.

⁵⁰ L. Čubrić, “The Museum of ...”

⁵¹ L. Čubrić, *age*.

Bu bakımdan yeniden işlevlendirme projelerinde kültürel miras bina ve alanlarının tarihi ve kültürel öneminin gözetilmesi ve uygun işlevler seçilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca kentsel planlama stratejilerinde yeniden işlevlendirmeye yer verilerek fırsatların yaratılması ve özel mevzuatlar hazırlanması bu projelerin teşvik edilmesini ve uygun şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Vuk ve Dositej Müzesi bu anlamda bir Osmanlı yapısı olarak inşa edilmiştir ve Belgrad'daki Osmanlı dönemi sosyal hayatı ve tipik Osmanlı mimarisine dair ipuçları veren bir Osmanlı mirasıdır. Başka bir açıdan, Dositej Obradović and Vuk Karadžić eserlerinin sergilendiği müze işlevi, Sırbistan'ın Osmanlı'ya karşı bağımsızlık kazanmasından sonra modern Sırp kültürünün nasıl değiştiğini ve geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı ve Sırp kültürlerini aynı çatı altında bir araya getirmesi ve aynı zamanda karşılaştırmalı tarih açısından farklılıkları vurgulaması anlamında sembolik bir değer taşımaktadır.

Günümüzde müzeler kalıcı ve geçici sergiler dışında konferanslar, çocuklar ve yetişkinler için atölyeler gibi etkinlikler yoluyla toplumla yüz yüze iletişim kurarak eğitim işlevi de üstlenmektedir. Hatta film gösterimleri, performanslar ve yayınlar ile çeşitli kültürel faaliyetler aynı çatı altında sunulabilmektedir. Vuk ve Dositej Müzesinin gerek binası gerekse bahçesi bu tür etkinliklere ev sahipliği yapmakta ve böylelikle çok işlevli bir hâle gelmektedir. Bunlara ek olarak, söz konusu müzenin eski işlevinin eğitim kurumu olduğu göz önüne alınarak, özellikle tarih alanında çalışma yapan genç araştırmacıların desteklenmesi konusunda bakanlık ve müzelerden sorumlu merci olan Millî Müze ile işbirliği yapılarak burs programları başlatılması önerilebilir.

Toplumsal ya da daha geniş tanımıyla nasyonal değişimler kaçınılmazdır. Kültürel mirasın somut olarak sürekliliği, bu değişimi anlamak açısından geçmiş ve günümüz arasında bir bağ kurmaktadır. Bu nedenle, kolektif belleğin canlı tutulması ve geleceğe aktarılması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Assmann, Jan, *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Erll, A. & Nünning, A. (Eds). Walter de Gruyter: Berlin and New York, 2008 s.109-118
- Blagojevic Ljiljana, "Urban Regularization of Belgrade, 1867: Trace vs. Erasure", *SAJ_2009_1*, s. 27-44
- Brooker Graeme & Stone Sally, *Re-readings. Interior architecture and the design principles of remodelling existing buildings*. RIBA Enterprises, London, 2004
- Cvejić Bojan, "Najstarija zgrada sa početka 18. Veka", *Danas*, 16 Ağustos 2016. http://www.danas.rs/beograd.39.html?news_id=323903&title=Najstarija%20zgrada%20sa%20po%C4%8Detka%2018.%20veka Erişim: 03.12.2017
- Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, *Katalog Nepokretnih Kulturnih Dobra Na Području Grada Beograda. Dositejev Licej*, 2010. http://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/stari_grad/dositejev_licej.html Erişim: 03.12.2017
- Čubrić Ljiljana, *The Museum of Vuk and Dositej* (Museum Guide), Maja Dedović (Çevir). National Museum, Belgrad, t.y.
- Đurić-Zamolo Divna, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521–1867 Arhitektonsko-Urbanistička Studija*, Muzej Grada Beograda, 1977.
- Eyüce Özen & Eyüce Ahmet, "Design Education for Adaptive Reuse", *International Journal of Architectural Research* (Archnet-IJAR), 4(2-3), 419-428, 2010

- Kafadar Cemal, *Osmanlının Çöküşü Meselesi*, 2007, https://www.academia.edu/4914647/Cemal_Kafadar_The_Question_of_Ottoman_Decline_Osmanlinin_Cokusu_Meselesi_ARTICLE_from_English_to_Turkish_2007_ Erişim: 07.12.2017
- Langston Craig,” The Sustainability Implications of Building Adaptive Reuse”, 2008, http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=sustainable_development Erişim: 10.12.2017
- Radić Prvoslav, “The Language Reform of Vuk Stefanović Karadžić and the National Question Among the Serbs”, филолог часопис за језик и књижевност културу- VI 2015/11 S. 46-55 универзитет у у бањој луци филилишки факултет
- Roter Blagojevic Mirjana, “Odjeci Baroka u Arhitekturi Beograda”, *Kulturna Istorija Beograda XII Vek* (Nikola Samardzic, Radovan Samardzic, Mirjana Roter Blagojevic, M.). HESPERIAedu, Beograd, 2014
- Madanipour Ali, “Memory, Identity and Change”. ICONARCH III. International Congress of Architecture. Memory of Place in Architecture and Planning International Congress. *Proceedings Book*, Volume 1. (Pp. 5-8). 11-13 MAY 2017. Selçuk University Süleyman Demirel Cultural Center, Konya
- Markovic Slobodan G., “Dositej Obradović. The man who introduced modernity to the Serbs”. *The South Slav Journal* (London), Vol. 30, No. 3-4 (117-118), S. 5-27, Autumn 2011
- Meriam-Webster dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/adaptive%20reuse> Erişim: 10.12.2017
- Nora, Pierre, Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations* No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), s. 7-24
- Plevoets Bie. & Van Cleempoel Koenraad. “Adaptive reuse as a strategy towards conservation of cultural heritage: a literature review”, Structural Repairs and Maintenance of Heritage Architecture XII. *WIT Transactions on The Built Environment*, Vol 118 S. 155-164. (online) www.witpress.com, ISSN 1743-3509 doi:10.2495/STR110131, 2011, s.156
- Službeni Glasnik SRS 14/79. ODLUKU O UTVRĐIVANJU NEPOKRETNIH KULTURNIH DOBARA OD IZUZETNOG ZNAČAJA I OD VELIKOG ZNAČAJA